

OKRUTNIE (262) *av*

o oraz e jasne.

comp i sup (1+1) (nã)okrutni(e)j (2).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVII (z Cn) – XVIII w.

1. *Zadając cierpienia lub doznając cierpień; bez litości; crudeliter Miech, Mącz, Modrz, Calep, Cn; tyrannice PolAnt, Mącz, Calep, Cn; ferociter PolAnt, Mącz, JanStat; crudelissime Miech, Modrz; truculenter Mącz, Modrz; saeviter Mącz, Calep; atrociter, cruciabiliter Mącz, Cn; more tyrannico, terribili mente, tyranniter Miech; libidinose, severe Mącz; immaniter, impotenter Cn (178) : pirwey pocielfon nie będę/ aż dla zbawienia wśfytkiég^o ſwiata na krzyżu ganiebnie ij okrutnie vmrę OpecŻyw 98v; O Iezu ſtworzycielu nieba ij ziemie/ ienżes był na krzyżu dlá mnie okrutnie rozciągnion OpecŻyw 140, 22v, [79], 110, 126v, 131v (16); OpecŻywSandR nlb 5; TarDuch [C4], [C4]v, C5v; Tatarzy [...] werwawfzy ſie na zamek z krzikiem wielkiem wſzitky okrutnie poſiekli MiechGlab 33, 17, 47, 53, 57; WróbŻolt E5v; RejPs 118v; LibLeg 11/141v; [Filip] natychmiał tył podawfzy iął wciekać/ kthorego Pauzania ſćigaiąc włoczną okrutnie przebodł. HistAl B4; Byli teź tam ná tym polu ptacy bárzo ćifzy lataiący/ á gdy ich kto chciał tkać/ nátychmiał pohodził s nich ogień/ á tak go okrutnie palił HistAl K7, H5v, I2v; Szalęni zaiťe a nie zboźni ludzie/ ktorzy/ czego złodźieium i wſzelakiem złoczynczam na ſmierć ſkázanym niebronią/ wtem cnotliwe^o człowieka okrutnie obwiniali MurzHist V2, C2, O, R; Tákże theź y dzis naydzie wyele tákich rodzicow frogich/ [...] ktorzy ledá o co [...] dziecyom á fynom ſwym łaya/ háńbya/ fromocą/ á one okrutnie karzą GliczKsiąż G2v; LubPs E2, L4v; RejWiz 82v, 88, 123, 183v; Leop 1. Reg 31/3, 3. Mach 7/7; UstPraw Bv; (nagł) Na dzifiefze okrutniki. (–) PAn woła przez Proroki/ brońcie ſirot/ wdowy/ [...] Wízákże im dziſ nawięcey/ ći krzywde dzyálaia/ [...] Ktorzy by ich we wſzytkim / tu rárować mieli/ Okrutniey niź kto iny/ íami ie ſćifnęli. RejZwierz 123v, 38; BibRadz II 141 a marg; muſiałem ſie zadłużyć na pobor Pátrycyuſom/ á iżem na czás obiecány nie miał czym zápláćić/ przetom okrutnie vbit y w niewolą wzyęł BielKron 107; Ale iż Senatowie Rzymſcy ſtátut byli frogi wſtáwili/ áby káždy Krzeſćianin był zátrácon/ tę wſtáwę bárzo okrutnie niektorzy Ceſarzowie wypełniáli BielKron 288v, 27, 215v, 350, 357, 364 (11); KochZg A2; Mącz 10c, 19c, 69c, d, 124d (11); Snadź iákis kfiádz we Włofzech widząc/ kiedy zbrodnia kát wyſwiecáiąc z miáltá/ okrutnie ſiekl miotłami/ vžalił ſie go GórnDworz P2, N4v; Iź ty cudzołožniki á ty ludzie ſwowlonie bez zakonu żywiące/ będzie Pan Bog okrutnie ſádzil czáfu ſádu ſwoiego RejPos 43v, 46, [105], 106, 123v, 195v; KuczbKat 375; RejZwierz 34, 245v, 258v; BudBib 2. Mach 14/30; PaprPan D4; iáko okrutnie niektorzi pánuia nád poddányi ſwemi/ ábo máiętność ich niźcząc á wydzieraiąc/ ábo roboty ná nie nieináczey iedno iákoby ná woły ábo oſły wkłádaiąc? ModrzBaz 142, 46v; [Barnabasz] od Zydow [...] poimány/ y okrutnie iáko y Szczepan ſwięty vkámionowány ieſt. SkarŻyw 537, 76, 167, 355, 532, 572; Ták Ruſſacy y Litwá wſzerz y wzdluż zagony roſpuſciwſzy Mázowlze biedne bez Xiążęćia ofierociále okrutnie plundrowáli. StryjKron 335, 350, 370 marg, 472 [2 r.], 577; KochWz 142; WisznTr 18; Dla tegoſ teź ná ſwiat zeſłał Syná iedynego/ BAránká ktory gładzi grzechy ſwiátá wſzytkiego/ áby thu okrunie ćierpiał/ á nas z tobą wiecznie ziednał. ArtKanc L8v, D10, D10v, D17, D17v, D18 (9); GórnRozm N2; PaprUp G4; Calep 273a, 937a, 1097a; Vżrzałem Vlyſſeía/ dźięćie wiodącęgo/*

Priámowégo wnuká zá rączkę prowadził/ Mysłąc żeby okrutnie ze swiátá go zgładził. *GórnTroas* 70; *OrzJan* 8, 77; Iezu od ludzi złośliwych poimány/ zbity/ y okrutnie związány/ zmiłuy lię. *LatHar* 338; V Káiphafzá ná twarz pluiąc go zhańbili/ Połzykámí/ policzki/ okrutnie zmorzyli. *LatHar* 520, 258, 274, 290, 292, 319 (11); wítáwíamy: iż gdy kto wśedłzy w dóm czyy ręką gwałtowną gołpodarzá álbo zónę/ álbo lyna/ álbo ługę iego zábiie/ álbo okrutnie ráni: tákowy [...] *SarnStat* 506, 901, 904, 932; ále oni niewierni kátowie/ wielkim gwałtem cię porwali y ná krzyżu porzucili naprzód ręce/ potym nogi okrutnie przybili *SiebRozmysł* D3v, H2v, I4v; Okrutnie kázdy vzywał fwey mocy, Mozny flábfzego fkubł miáłto pomocy. *KlonKr* A4.

W połączeniu szeregowym (1): A ták wítáwicźnie trzeba lię o to ftárác/ [...] ábyfmy fkładáli nadętość/ á nic pyłzno nieczynili/nic hárdźie/ nie okrutnie. *ModrzBaz* 69.

W przeciwstawieniu: »bacźnie, z lekka ... okrutnie« (1): Thák rodzicom yełli lie im yáko v fwyh dzyatek obyczáye wypráłfczác á wypráwować przyda/ nyechay bącznye/ zlekká/ á nye okrutnye/ áni zápámętlíwie to czynyá. *GliczKsiąż* G.

W charakterystycznych połączeniach: okrutnie biczować (biczowan(y)) (3), (z)bić ((u)bit) (12), (za)boleć (2), (u)cierpieć (6), (s)karać (karan) (6), katować (2); okrutnie na krzyż(u) (do krzyża, na drzewo krzyżowe) przybić (przybity) (6), rozciągnion(y) (rozciągań) (5), zawieszony okrutnie mówić, mścić się (2), obchodzić się, obwiniać, oskarżon, panować, plundrować, pobić, popustoszyć, porażać, potłoczyć, potrącić, pożreć, przebodzion, (z)ranion(y) ((z)ranić) (13), rozlać krew (2), sądzić, (po)siec (2), spalić, srożyć się (2), tłuc, topić, trapić, uciśniony, uderzyć, ukamienowany, umrzeć, używać swej mocy, (z)wiązać (związany) (6), wojować (4), wziąć kijem, zachować się, zburzyć (2), zgładzić, zgubić, zhańbić, zmorzyć, zniszczyć.

Zwroty: »okrutnie (po)mordować, mordowan« [szyk zmienny] (8:1): *LubPs* ee2; *BibRadz Iudic* 15 arg; wízythkę ziemię pogáńłkim obyczáiem okrutnie Węgrzy mordowali *BielKron* 379, 231v, 398v; *SkarŻyw* 273; Trzeciego aż dnia obozu dobyli/ z ktorego dwa tyfiácá wozow z wielkimi fkárbámi wziáwłzy/ ránnych y niemocnych okrutnie pomordowali. *StryjKron* 607, 572; *WujNT* 808.

»okrutnie prześladować« (2): *BielKron* 152v; O írodziłz tám byli [...] oni złościwi krolowie/ ktorzy wymietuiąc prawdę Páńfką á okrutnie iá przesłáduiác/ ftáwili záwždy ná tych górach miáłtá onego imię bluźnirłkie *RejAp* 106.

»okrutnie (u)męczyć (a. zmęczyć), umęczon (a. zmęczony)« [szyk zmienny] (5:3): Tegoż roku Hendrych Zuthfáńłki vmęczon okrutnie o Luterłkie kazanie *BielKron* 201, 152v; iż [Bóg] y lynowi iedynemu fwemu/ á ták bárzo miłemu ni w czym nie przepuścił/ owłzem go dobrowolnie dał vbić á okrutnie vmęczyć/ dla wyłtępku ludu łwego. *RejPos* 106v, 106v; *BiałKat* 281; Wodzili ftárcá onego po mieście/ [...] wízyłcy tego prágnąc/ áby co naokrutniey mordowánym był y zmęczonym *SkarŻyw* 273; *ArtKanc* K19, N7.

»okrutnie zabi(ja)ć, zabit(y)« = *trucidare Mącz* [szyk zmienny] (4:2): *MurzNT* 73v; *BielKron* 377v; *Mącz* 467b; Słyłzeliście też tego roku/ iż pod Sędomierzem dwa chłopcy iednego chłopcá okrutnie zábili [*Audivistis ... puerum a duobus pueris crudelissime necatum*]/ y ná łtuki rozłiekáli. *ModrzBaz* 144; ledwie lię dowiedzieli: íłz wczorá gość ieden Chrzełściánin táki á táki/ miedzy innymi okrutnie dla wiáry zabity iełt. *SkarŻyw* 441; *WysKaz* 44.

Szeregi: »okrutnie a nieludzkie« = *ferociter et barbare PolAnt* (2): A Gdy się Nikánor dowiedział/ że Iudałz z ludem swoim był na niktorych mieyscäch w Sámáryey/ vrádzil iż się na nie miał wthárgnąć [...]. Tedy Zydowie [...] powiedzieli mu żeby się thák okrutnie á nie ludzkie nie froył *BibRadz* 2. *Mach* 15/2; *BudBib* 2. *Mach* 15/2.

»okrutnie, (i) niemiłosiernie (a. niemiłosciwie, a. przez miłosierdzia)« [szyk 2:1] (3): Gdym widziála mego milégo fynd/ tako okrutnie ij tako niemiłosciwie powrozy ku flupu wiążątz/ moje ciało wślytko bylo na mnie [...] vřhclo ij řtętwialo *OpecŻyw* 126; Iezu ktorys się od zydow podeptać y przez miłosierdzia obraczać okrutnie dopuścił. łmi. się nad nami. *TarDuch* C3; *PapUp* G4.

»srodze a okrutnie« = *dure et tyrannice PolAnt* [szyk 2:1] (2): *BibRadz Ez* 34/4; *RejPos* 104v; Bo zpośrodku Germániey posyłano do Prus Grofy Rzeřkie: ktorzi miedzy ludźmi nie řwemi okrutnie á frodze panowali [*durissimum imperium exercebant*]. *ModrzBaz* 74v.

»nie okrutnie ani zapamiętliwie« (1): *GliczKsiąż G cf W przeciwstawieniu*.

W przen (3) : *RejAp* 133; Świádczą o tym w nářzey Europie/ tyśiące męczennikow/ ktorych krew okrutnie/ od przeciwnikow prawdy wylana/ Bogá ku pomście [...] wyzywa. *NiemObr* 4; [*Helena mówi*:] Vpádlá Troia/ wářzá oyczyzná zginęła [...]. Wdy wy macie co zwámi pořpołu záłuią/ Na mię wářzy/ y moi/ okrutnie řzturmią. *GórnTroas* 60.

Przen (4) : Zápalił się froygi ogień w mey popędliwości/ A przeraži aż w piekielne wřzytki głębokości/ Ták okrutnie zeřrze zyemię z iey rodzáynosciami *LubPs* gg4v; Rozwiężyř mu onę mizerną ofliczkę niewinną duřę swoię/ która iest froyim grzechem á vpadkiem thwoim okrutnie zwiázána. *RejPos* 87, 303; Bo on kroi z gory [tj. Bóg] tho tu ziemřkie kfiążę [tj. szatana]/ Okrutnie wiąże. *RejZwierc* 116v.

2. *Okropnie, strasznie, przerażajaco; horride, tragice Mącz* (3) : a tak gdy iuż bitwę zaczęli miařto z iednę řtronę okrutnie gorzało [*diris ignibus urebatur*] a lud przez mur na řzyie vpadáł *HistAl* D3v; *Mącz* 158b, 460c.

3. *Haniebnie, sromotnie* (2) : Dla tego wam mocnie przykázuiemy ábyřcie dobrowolnie wyřzli z wářzych łodzi/ drzewiey niř was ogień przymuři okrutnie [*turpiter; HistAl 1510: szkaradzye*] vpadáć *HistAl* D8; Tetre, okrutnie/ řzkáradzie/ ogromnie. *Mącz* 453a.

4. *Bardzo, w duřym stopniu, ogromnie, intensywnie, niezwykle, mocno; fortiter HistAl; nimis, valide, vehementer Vulg; detestabiliter, enormiter Mącz* (76) : Enormiter, Niemiárkownie/ Okrutnie. *Mącz* 250b.

a. *Okreřla czasownik i imiesłów* (28) : *HistAl* H6, 12; řtworzycięła y odkupiciela řwego/ okrutnie na řwoie potępienie wieczné obražil *MurzHist* D3, Ov; *MurzNT* 76; Widziř kczemu čye przywyedźye tákowy wykład piřmá piřmem/ iż álbo okrutnye błádzić/ álbo wřdy ku wářpliwořci przyřć [...] muřiř. *KromRozm II* r4; *KrowObr* 110; Vřrzał ludzi pod gorą pod drzewy fiedzące/ Nářzekáiąc ná ten řwiát okrutnie pláczące. *RejWiz* 82, 172; *Leop Ier* 9/19, *Iob* 30/22; řLepy ná řwá řlepotę okrutnie nářkeáł *RejFig* Dd, Bb6; *BielKron* 323; *RejAp* 127; *GórnDworz* P2; *RejPos* 107, 311; *KochPs* 55, 100; *KlonŻal* B2; Bo y ręką řwá człowiek był okrutnie zgrzeřzył/ gdy był przykázanie przeřtąpił/ bowiem owocu w Ráiu z drzewá vkuřił. *ArtKanc* D17v; *BielRozm* 4; O mój namilřzy dobrodźieiu/ tám się prawie

odnowiły wżytkié boleści/ y oné rány wżyftkié znowu fie otworzyły/ z których krew okrutnie płynęła. *SiebRozmyśl* D3v; *CiekPotr* 4.

W charakterystycznych połączeniach: okrutnie bluźnić, błędzić, fukać, gniewać, grozić, lamentować, narzekać (3), obrazić, płakać, powsta(wać (2), przenagabać, roztrącić, straszyc, śmiać się, uszkodzić, utrapiony, zelżony, zgrzeszyć, znędznieć, żalować.

Wyrażenie: »barzo okrutnie« (2): RejZwierc 58v; Zmiłuy fie nádemną Pánie Synu Dawidow/ ábowiem dzyeweczka moiá bárzo iefth okrutnie od złego czártowftwá przenágábána. RejPos [73]v.

β. *Określa przymiotnik (9) : Iny ná nie przychodzą okrutnie ftráfzliwe RejWiz 94v, 108v; I przywiedziono prze deń Agág okrutnie tłuftly [pinguissimus] á trzęfący fie. Leop 1. Reg 15/32; Mącz 452d; GórnDworz S6v; StryjKron 351; Skotnicki iż był okrutnie pijan/ [...] kęs ieden onego nie czuł. WerGość 247.*

W charakterystycznych połączeniach: okrutnie głęboki, pijan (2), przykry, straszliwy (2), tłusty, zły.

Wyrażenia: »okrutnie barzo« (1): Dzyecię ie prowadziło przez móstek wyfoki/ Pod ktorym był okrutnie bárzo wir głęboki. RejWiz 131v.

»okrutnie wielki« (1): Okrutnie wielka wielkość [maxima multitudo] ludzi tám ieft/ á dáleko wiefzszego zroftu niżli my Leop Deut 1/28.

a. *O uczuciach (15) :*

α. *Określa czasownik i imiesłów (14) : RejKup bb3v; choc co na wałze przymużzanié wfty czynię/ iednak fercem boga okrutnie nie nawidzę i wfac iemu żadną miarą nie mogę. MurzHist K4; Bo czuię że się Bóg namię okrutnie gniewá. MurzHist L2v, D3; Strách pyekyelny iuż mię zewfśąd tak okrutnie trwoży LubPs E; Leop Vwra 16/15, 1. Reg 11/6; RejZwierz 11v; Animo tremere, Okrutnie fie wylęknąć. Mącz 463a; KochMon 20, 28; CzechEp 93.*

W charakterystycznych połączeniach: okrutnie bać się, (roz)gniewać się (3), miłować (2), nienawidzieć (2), trwożyć (się) (2), ulęc się (wylęknąć się, złęknąć się) (3).

Wyrażenie: »barzo okrutnie« (1): Te validissime diligo, Bárzo cie okrutnie miłuyę. Mącz 474b.

W przen (1) : Przeto fie nic tych poftkách namnyey nye boimy/ Acz widzimy iż fie zyemyá tak okrutnye trwoży LubPs M3v.

β. *Określa przymiotnik (1) :*

Wyrażenie: »okrutnie ciężki« (1): Summus moeror, Okrutnie ciężka żáłość. Mącz 432a.

b. *O walce; zwykle: zaciekle (z elementami znac. 1.); określa czasownik i imiesłów; acriter HistAl (13) : á tak fie nátychmiaft zámiełzáły fzyki y poczęli fie okrutnie bić/ vpadáli z obudwu ftron Rycerze ránni HistAl F4, M6; A gdy z nimi bitwę zwiodł/ porázon okrutnie/ poległo mu ludzi przez miecz fto y trzydzyeści tyfiąc. BielKron 88v; Sítał fie wielki krzyk z obu ftron/ potkáli fie okrutnie/ z obu ftron bitwá iednáko trwála aż ie noc rozwiódła BielKron 105v; dnia thedy 9. miefiącá Lipcá zciągnęły fie obie ftronie/ okrutnie vderzyły w fie/ y długo z sobą czynili BielKron 237v, 57, 58v, 224v, 262, 335, 363v, 443.*

W charakterystycznych połączeniach: okrutnie bić się (4), bojować, nasadzić się, porażać (się) (porażon) (4), pot(y)kać się (2), szturmować, uderzyć w się.

Wyrażenie: »barzo okrutnie« (1): Obádwá wfy [...] bárzo okrutnie s sobą boiowáli HistAl B2v.

c. *O nasileniu głosu; określa czasownik (4)* : Anektanáb tedy przez czarnoksięską naukę przemienił fie w łmóká/ á przez półrodek śledzących idąc okrutnie kłzykał *HistAl* A5v; bábá fie łchyláiąc/ okrutnie pierdziałá *RejFig* Dd7; Pan Giżycki [...] powiedział mu [...] iáko ma żonę/ kthora bárzo nie łyły/ ták iż mułzę práwi okrutnie ná nią wołáć/ niż ktore łłowo zrozumie *GórnDworz* S4.

Przen (1) : Vżrzyłz iakoć okrutnie/ tá nędznicá [*Rzeczpospolita*] wrzełzczy/ Co ią ták rołciągáią/ áż iey łkorá trzełzczy. *RejZwierz* 109.

d. *O zjawiskach fizycznych i atmosferycznych; określa czasownik i imiesłów (7)* : wiátr ze włchodu flońcá thák okrutnie á nagle iáł wiać iż też włzytki námioty z woyská rozwiáł y podárl. *HistAl* [I]3; Trzáłnął pyorun okrutnie/ á gáłáz łurowá/ Vciał przy łámym drzewie *RejWiz* 110, 107v; *BielKron* 191; ná ktore [*na Sodomę i Gomorę*] [...] łpadł z niebá ogień łiárczány iáko dełzcź/ á zápaliwłzy okrutnie/ požárlá ie zyemiá y ze włzytkim narodem ludzkim *RejPos* 138; *WisznTr* 12.

W charakterystycznych połączeniach: okrutnie błysnąć się, gorzeć, grzmieć, trzasnąć, wiać, zapalić.

Szereg: »szalenie i okrutnie« (1): Vesaniente vento, Gdy wiátr łzalenie á okrutnie łzturmował. *Mącz* 489c.

5. *W dużej ilości, licznie (3)* : Tego czáłu był iáwny gniew Bołki po włzytkim łwecie o roźłanie krwi Krześciáńłkiey/ ábowiem nie było iednego miáftá we Włółzech y indzyey/ gdzyeby okrutnie nie márló. *BielKron* 152v, 57v; łkąd potym bárdzo wiele ludzi s pía y wzywánia zákázone/ trucizną wody w nieuleczone choroby wpadáli/ y okrutnie márlí *StryjKron* 370.

Synonimy: 1. nielitościwie, nieludzkie, niemiłosiernie, srodze; 3. ogromnie; 4. barzo, bezmiernie, nader, nazbyt, niewymownie, wielce, wielmi.

Cf [OKRUTNO]